

Pedagógusvélemények a gyermekek jogairól

Pedagóguskollégák körében minden bizonnyal ismert, hogy az ENSZ megalakulásának első percétől kezdve különös figyelmet fordított az emberi, később a *gyermeki jogokra*. A fennállása óta kezdeményezett és elfogadott nagy jelentőségű nemzetközi dokumentumai közül ezúttal a gyermekek jogairól szóló 1959-es Nyilatkozat szellemére, mondanivalójára szeretnénk felhívni a figyelmet.

A Nyilatkozat elfogadásának 20. évfordulóját — az 1979-es esztendőt — az ENSZ a gyermekek nemzetközi évének nyilvánította. Ezzel felhívta a világ közvéleményének, kormányainak a figyelmét arra, hogy kezdeményezéseikkel járuljanak hozzá a gyermekek jogainak védelméhez, azok teljes érvényre juttatásához.

Azóta ismét eltelt egy évtized, és ha lehet, ez a dekrétum — véleményünk szerint — még időszerűbb, mint valaha.

1. Miért aktuális ma a gyermekek jogairól beszélni?

„Mi indokolja ma a téma napirendre tűzését? — tehetjük fel a kérdést.

Úgy gondoljuk: legalább három dolog.

Mindenekelőtt ez az újabb évforduló jó alkalmakat kínál egy *mérlegkészítéshez*: sikerült-e maradéktalanul megteremteni azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik, hogy minden gyermek élhessen ezekkel a jogaival? Érdemes áttekinteni: melyek azok a jogok, amelyekért most időszerűbb küzdeni, mint valaha.

Másodszor talán azért, mert szokatlan mértékben fölerősödtek azok a *nézetek*, amelyek szerint a „gyerekek — a mai fiatalok — csak a jogaikat követelik, és elfeledkeznek a kötelességeikről”.

Végül: a mai változó gazdasági-társadalmi körülmények, napjaink politikai eseményei minden bizonnyal rövidesen rákényszerítenek bennünket arra, hogy mai szemmel elemezzük és *újrafogalmazzuk* az általános iskolának a nevelési-oktatási tervében deklarált célját és feladatát. Nevezetesen: „az általános iskola célja, hogy megalapozza a szocialista ember személyiségének az ismeret—világnézet—magatartás egységében történő kialakítását... Mindezzel tegye képessé a fiatalokat arra, hogy cselekvően vegyenek részt a fejlett szocialista társadalom építésében...” (Az általános iskolai nevelés és oktatás terve I. OM 1978. 13. old.)

2. Hogyan látják a gyermekek jogainak problémáját a pedagógusok?

A szokatlan kérdés — hogy a gyermekjogról vártunk szubjektív véleményeket — meglehetősen meglepte a pedagógusokat. Ez azonban nem azt jelentette, hogy nem vállalkoztak szívesen mondanivalójuk megfogalmazására. A 61 kolléga — elsősorban nevelőtanár szakos levelező hallgató — különböző terjedelmű (minőségű, mélységű), különböző nézőpontú írásos vallomást készített. A fogalmazványhoz mindössze annyi instrukciót kaptak, hogy „írják le szubjektív véleményüket a gyerekek jogairól”. Rövid tanulmányunkban ezekből a válaszokból tallózunk.

„*Soba nem gondoltam végig*” — vallotta a válaszadók többsége. Ezzel együtt azt is megerősítették, hogy ez a feladat egy fontos pedagógiai problémára irányította figyelmünket. Az alábbiakban néhány tipikus választ mutatunk be:

„Meghökentő, hogy erről véleményt kell mondanom, de érdekes a kérdés, és nagyon közel áll hozzám. Harmincéves pályafutásom alatt csak kisiskolások között éltem és élek, az ő jogaikról adok most számot először.”

„Eddig én sem ismertem ezt a deklarációt. Igaz, hogy 1959-ben keletkezett, de még 30 év távlatából nézve is időszerűnek vallhatjuk.”

„Mindig tudtam, hogy léteznek a gyermekek jogai, de soha nem foglalkoztam mélyebben velük. A főiskolán nem tanították, a munkahelyemen eddig — bár csak három éve dolgozom — még soha nem jött szóba.”

Többen voltak olyanok, akik „továbbadták” a problémát, és *tantestületük tagjaival megvitatták*. Egyikük így ír erről:

„Jó lenne, ha egyes értekezleteken a tantestületben erről a témáról is szó esne! Sokan attól félnek a pedagógusok közül — ahogyan a kollégáimmal való beszélgetésekből kiderült —, hogy ha valóban megismertetjük a tanulókkal a jogaikat, s ha túl sokat beszélünk róla, a fejünkre nőnek, s a kötelességeikről elfeledkeznek! Voltak olyanok is (a többség), akik úgy látták: a gyerekek agyonszabályozottak, túlterheltek, idegesek, fáradtak stb. Szükség volna, hogy a tanulók élvezzék a gyermekéveket, diákéveket; szeretetben, biztonságban nőjenek fel stb.”

Munkánk következő részében kiemeltünk néhány olyan *problémát, ami a válaszokban leggyakrabban előfordul*.

A válaszok és a válaszok egyes részleteinek kiemelése esetleges és szubjektív. Bízunk azonban abban, hogy így is sikerül több továbbgondolásra érdemes, „megoldásra érett” problémára ráirányítani a kollégák figyelmét.

3. Ismerik-e tanítványaink a jogaikat?

A pedagógusok többsége úgy fogalmazott: jó lenne, ha minden felnőtt átgondolná újból az ENSZ Nyilatkozatát. Ugyanakkor felvetődött: ismerik-e a tanítványaink a jogaikat? Kitől várhatják, hogy segítséget kapjanak megismerésükben? Néhány vélemény:

„A gyermekek jogait tiszteletben kell tartani. Ez számomra azt jelenti, hogy *tudatosítom bennük*, mik a jogaik, hogyan kell azokkal élni. Természetesen nem az oktatási törvény erről szóló paragrafusait olvasom fel, amelyek majdnem csak kötelességeket sorolnak fel „megengedő” mondatokban.”

„Véleményem: tanulóink élnek is jogaikkal. *Ismerik a jogokat és kötelességeket*. A jogokat ki is harcolják. A kötelesség oldala nem ilyen egyértelmű. Kötelesség elmulasztása miatt a jogok korlátozásával nem értenek egyet.”

„A demokratizmus szelleme nagyon él az iskolákban. A tanulók *bátran mondanak véleményt* az élet minden területén.”

„A benyomásom az volt, hogy gyermekeim ezeket a jogokat a *legtermészetesebbnek* vették.”

4. Mi pedagógusok

Minden gyerek életében kitüntetett szerepe van a pedagógusoknak, hiszen a velük kapcsolatos élményeik meghatározóak későbbi életük, gondolkodásmódjuk, jellemük szempontjából. A válaszolók szerint a *gyerekeknek joguk van „jó” tanárookra, olyanokra, akik ismerik és elismerik a gyerekek jogait*. Egyikőjük így ír:

„Ha őszintén magunkba nézünk: mi pedagógusok, mi is elavult nézeteket vallunk a gyermekek jogát illetően. A jogokat összekötjük a kötelességekkel, s hajlamosak vagyunk arra, hogy a kettő közül csak a kötelességeket szajkózzuk a gyerekeknek.”

Ugyanakkor önkritikát is megfogalmaznak néhányan. Lássunk ezekből is példákat!

„Nagyon fontos, hogy a gyermek *milyen tanítót, nevelőt* kap az általános iskolában. Lehet, hogy ebben kritikám is rejlik a pedagógusokkal szemben, de — és megint csak saját iskolámban szerzett tapasztalataimat hozom fel példának — sajnos tény, hogy munkánk színvonala sem egyforma.”

„Ha őszintén elgondolkodunk, bizony vannak alkalmatlan nevelők, akik azért úgy-ahogy „el-tanítgatnak”.

„Nagyon fontosnak tartom a pedagógust mint modellt, mert a gyermek mintakövető.”

„Sokat kell változnunk. Elsősorban pszichológiai kultúránkat kell fejleszteni, hogy *közelebb kerüljünk* a gyerekekhez, jobban megismerhessük, megérthessük őket. Valahogyan a szülőknek is át kellene adnunk, amit megtanultunk, hogy eredményesebben nevelhessék gyermekeiket. Sok szép élményt kell nyújtani a gyermekeknek, hogy szép és boldog gyermekkoruk legyen.”

Az alábbi vélemény egy nagyon fontos — külön vizsgálatot érdemlő — pedagógiai-pszichológiai problémára hívja fel a figyelmet:

„Nagy probléma az is, hogy jogok és elvárások nevelőnként változóak még egy iskolán belül is. Amit az egyik nevelő a gyerek jogának tekint, azt egy másik már *személyes sértésnek*, neveletlenségnek kiáltja ki.”

5. *Bűn a középszerűség!*

A magyar társadalom jelenlegi reformfolyamataiban egyre gyakrabban megfogalmazódik: a gazdasági válságból való kilábalás legfőbb eszköze a hazánkban felhalmozott szellemi tőke felfokozott ütemű és mértékű hasznosítása. Feltehetőleg ezzel magyarázható, hogy az utóbbi években a közoktatásban is újraéledt a tehetséges, alkotó szellemű, innovatív szemléletű fiatalok felkutatásának, felkarolásának az ügye.

Kollégáink a napi pedagógiai gyakorlat alapján így látják:

„Alapvető joga lenne a gyermeknek *tehetsége kibontakoztatása*. Ennek gyakorlati megnyilvánulása az áldemokratikus szemlélet miatt még ma is akadályokba ütközik. A pedagógusok többsége viszolyog a tehetségektől.”

„A nevelési intézményeinkben ma a gyermekeknek egyetlen dologhoz van joguk: a *középszerűséghez*. Kevés pedagógus meri az írott és íratlan szabályokat felrúgni. Ezért hiányzik az a jog: aki többet tud — többet és mást teljesítsen a tanítási órán belül. Így a tehetséggondozás érdemben nem, vagy csak részben valósul meg. A tehetséges nem élhet a nagyobb teljesítés jogaival.”

6. *„A négy fal mögött” (A családról)*

A család szerepéről egyre több szó esik hivatalos fórumokon és hétköznapi beszélgetésekben egyaránt. Vannak, akik a család átalakulásáról, mások a válságáról, megint mások „újrafelfedezésének” szükségességéről beszélnek. Egy kérdésben azonban minden kutató, elméleti és gyakorlati pedagógus, minden szülő egyetért: biztonságot, a védettséget nyújtó család semmivel sem pótolható érték a nevelésben.

Sajnos azonban nem minden család alkalmas funkciója betöltésére. Szaporodnak azok a jelzések, amelyek arról tanúskodnak: egyre többször a „gyerekeken csattan az ostor”. Néhány vélemény:

„Persze, ha arra gondolok, hogy az embernek otthon is sokszor kell félretenni a fáradtságot, esetleg munkahelyi gondot, idegességet, hogy meg tudjunk felelni mindig a követelményeknek. Vajon ez mindig minden családban tökéletesen sikerül? Bizony sokszor a *gyermekeken csattan az ostor*”. A megélhetésért túlhajszolt, túlmunkából fáradtan hazatérő anya, apa bizony nem mindig a türelem, az együttérzés, megértés mintaképe.”

„A törvény védi a gyermeket. Elmarasztalja a családot, a vétkes szülőt-nevelőt, hogyha nem teljesíti a gyermekek jogaival kapcsolatos teendőit. De a *négy fal mögött* még sok visszaélés történik.”

„Ma hazánkban a megélhetési gondok, az anyagi javak hajszolása miatt a gyermekekkel való törődés másodlagos lett.”

„A rohanó pénzkeresésben senki nem ér rá a gyerekekkel beszélgetni.”

7. Nyugalmat, biztonságot

A gyermekeknek szükségük van arra, hogy *védegetnek* érezzék magukat; hogy a nap minden percében tapasztalják: nincsenek egyedül, hogy van mellettük valaki, akitől bármikor támogatást, segítséget kapnak.

„Megdöbentem az alábbi két hetedik osztályos fiú szavain — írja az egyik kolléga: én csak azt szeretném, ha egyetlen jogomat biztosítanák, hogy nyugalomban éljek!”

„Akármilyen furcsán hangzik, de szeretnék minél tovább gyerek lenni, félek felnőni!”

Többen írtak arról, hogy a gyerekek nehezen viselik a kiszolgáltatottságot, méltóságuk megsértését és természetesen a biztonság hiányát; ezt a válaszolók így látják:

„... sok gyerek inkább kiszolgáltatottnak érzi magát, hisz egész gyermekkorában úgy neveltek, hogy „ő egy kis pont” az apa vagy anya batalmához viszonyítva. Nincs semmibe beleszólása — ezt az iskolai felméréseim is igazolják —, csak elszünetelője valamely szülő akaratának.”

„A jelenlegi társadalmi, politikai hatások naponkénti változásai még a felnőtteket is szokatlannul érik, bizonytalanná válnak intézkedéseik helyességében. Márpedig ha a „főnökök” bizonytalanok, akkor milyen biztos támaszt adhatnak „beosztottaiknak”? A gyermekeknek lételeme a *biztonság*: a bizonyosság, a megbízhatóság. Jogai, kötetmei állandóságát érzi megnyugtatónak... tudjon mihez igazodni.”

9. „Az ifjúság egészsége: a nemzet biológiai vagyona”

„Gyermekeink egészsége — jövőnk gazdagsága” — hirdette az Egészségügyi Világszervezet 1984. évi jelentése, arra készítette bennünket, hogy elgondolkodjunk azon: vajon megteszünk-e minden tőlünk telhetőt, kihasználjuk-e lehetőségeinket ifjúságunk egészségvédelme érdekében? Komolyan vesszük-e Füstí Molnár Sándor tálláló megállapítását, hogy „az ifjúság egészsége a nemzet biológiai vagyona”?

Ebből a problémakörből négy véleményt emelünk ki — kommentár nélkül.

„A közelmúltban többször *megemelt térítési díjak* miatt sok gyereket kivettek a napköziből. Ezeknek a gyerekeknek az egészséges táplálkozása sok esetben nincs biztosítva. Tanulóink kb. 80%-a *reggeli nélkül jön iskolába*, s fött ételt vagy csak este eszik, vagy olyan gyerek is van, aki csak hét végén kap otthon fött ételt.”

„A jelenlegi helyzetben az ifjúság mennyiségi *táplálása* biztosított, de a minőséggel gond van — ugyanúgy mint a felnőtt lakosságnál — a zsír és a szénhidrát javára. Sajnos legtöbbször ami egészséges, az nagyon drága —, de ezzel a kör bezárult.”

„Sajnálom azokat a gyerekeket, akiknek *lemondták a napi háromszori* étkezést, s helyette csak ebédet kértek. A gyerekek legtöbbször tízórai nélkül jönnek el az iskolába, s sóvárogva nézik a többieket, amikor azok esznek.”

„Iskolánkban sajnos van néhány olyan tanuló, aki csak az iskolában étkezik, otthon csak ritkán kap ételmet.”

10. A szeretet eltárgyasulása

Napjaink mindennapi szókészletébe a közelmúltban ilyen szavak is bekerültek: infláció, eladósodás, elszegényedés. Sőt, mint valaki leírta: kukában turkáló éhes magyar gyereket is láttak már...

Ugyanakkor igaz az is, amit így érzékelnek a válaszolók:

„A hazai családokban gondolkodva, amikor azt mondjuk, mindent megadunk gyermekeinknek: ez a „minden” sajnos a *szeretet eltárgyasulásában* van. Tenni kellene valamit a többletek és hiányok kiegyenlítésére. A világ gyermekeinek ezek a jogok — ha valóban megkaphatnák — az életet, a létbiztonságot jelentik. A mieink számára elsősorban a több odafigyelést, ebben a kritikus időszakban a szeretet, közös élmények gazdagítását.”

„A pozitív példák mellett el kell mondanom, hogy szerintem nem mindenütt egyforma mércével méri a szeretetet, együttérzést. Több helyen engedékenységgel, kényeztetéssel azonosítják a fogalmakat. A gyermek ésszerű szeretetét majomszeretettel cserélik fel, pl. *mindent megkap, amit a szeme kíván*, a legdrágább játéktól kezdve, s ezzel sokan úgy gondolják, el is van intézve.”

„Az egyre romló életszínvonal ellenére a szülők jelentős része megpróbál erőn felül *mindent megadni* gyermekének — pl. drága butikos ruhákat.”

11. Hogyan csökkenthetnénk a gyerekek terheit?

A pedagógusok többsége említést tett arról, hogy most már szinte napról napra növekszenek a gyermekek terhei.

„Véleményem szerint egyre több olyan tanuló van, aki nem élvezi az iskolai életet, inkább nyűgnek érzi.”

„Véleményem szerint ma sok olyan *teher nebezedik a gyermekekre*, ami felnőttek részére is nehézséget okozna. Állandóan változik minden, és minden változtatásnál sok akadály, nehézség jelentkezik, amire korábban nem is gondoltak.”

A terhek csökkentésének egyik lehetőségét többen az iskola radikális megváltoztatásában látják:

„*Létesüljön egyre több olyan iskola, ahol a gyerek az első, ahol jól érzi magát, figyelembe veszik változó személyiségét. Olyan nevelők tanítsák őket, akik értik vannak, akik példaképek lehetnek számukra. Adjuk meg minden gyereknek az egyenlő esélyt a továbbhaladáshoz. Válasszunk a tanuló sok vonzó programból, ne erőltessünk rá semmit. Ne szabályozzuk túl őket, de alapvető magatartási szabályokat viszont következetesen tartunk szem előtt.*”

„Az én órám on pl. mindenki ott ül, ahol akar; a versek közül mást is megtanulhat az általam (illetve a tanterv által) kijelölt helyett; az ajánlott olvasmányok helyett mást is választhat; lehet más véleménye egy-egy szereplőről, mint az enyém stb. Minél több jogot adunk egy gyermeknek, annál kötelelességűdőbb lesz.”

Ugyanakkor az iskolán kívüli idő eltöltésében is vannak tennivalóink:

„*Itt nemcsak az izgalmas játszótérek hiányára gondolok, hanem a természeti környezet mint természetes játéktér eltűnésére a településekről. Egy facsoport, egy rét, patakpart hiányára. Az esztétikus, funkcionálisan megtervezett, kivitelezett és karbantartott iskolákra, ebédlökre, művelődési házakra, emberi léptékű lakásokra.*”

Befejezésül: Gyerekek és felnőttek

Pályakezdő kollégákkal folytatott korábbi beszélgetéseim során gyakran vallottak arról, hogy mikor érezték azt: „igazán” pedagógusok lettek. Ez az érzés talán leginkább ahhoz az élményhez kötődik, amikor először „fedezték” fel: a gyermek egészen másképp látja a világot, egészen másképp gondolkodik, mint a felnőtt. Jó lenne megőrizni, „konzerválni” azt az érzést, amikor a gyerekek nem feltétlen „roszszak”: nem a felnőttet, nem a tanítójukat akarják „bosszantani”, hanem egyszerűen *mások*, másképp élnek meg, értékelnek egy-egy élethelyzetet: egy-egy iskolai szituációt. Aligha lehet gyerekekkel foglalkozó felnőttnek nagyszerűbb élménye, mint akkor, amikor ebbe a „különös gyermekvilágba” — akár egy-egy pillanatra — beléphet: megérthet, „elfogadhat”, értelmezhet itt valamit.

A felnőttek — sokszor még a tanítók-tanárok is — úgy közelednek a gyerekekhez, hogy mindenáron saját magukat, a saját felnőtt magatartásukat szeretnék bennük

látni. Mindent elkövetnek azért, hogy ezt a gyermekvilágot megváltoztassák „fel-
nőttnek tetszővé” alakítsák, de azért semmit nem tesznek, hogy ezt valóban megismer-
jék, megértse. Pedig nagy veszteség nemcsak a gyerekeknek, hanem a felnőtteknek
is. Két okból is. Egyrészt mert nem élhetik át egy különös világ megismerésének és
megértésének varázsát, másrészt mert elzárják maguk előtt az „együttműködés”, az
együttgondolkodás lehetőségét: azt, hogy a gyerekek először „befogadják”, majd
egyre többször „vendégségbe” hívják őket a gyermekvilágba.

A válaszadó kollégák közül többen megfogalmazták a *felnőttek felelősségét* ab-
ban, hogy milyen fejlődési feltételeket biztosítunk gyerekeinknek. A „feltételek biz-
tosítása” természetesen többnyire objektív tényezők függvénye, mégis talán mind-
annyiunknak érdemes újragondolni a felnőttek és a gyerekek viszonyát.

Mintegy összegezésül két véleményt idéznék:

„Vigyázzunk arra mi, *felnőttek*, hogy ne teremtsünk olyan világot, amelyben
egyre több a céltalanul lézengő fiatal.”

„Véleményem szerint a legfontosabb joga a gyermeknek mégis az, hogy *gyermek*
lehessen igazán. Ne legyenek olyan külső kényszerítő erők, amik korán felnőtté vagy
öregemberré, vagy érzelmileg sivárrá változtatja őket. Ehhez azonban általános
világképére, kiegyensúlyozott, nyugodt családi háttérre, anyagi biztonságra lenne
szükség.

S ha mindezen feltételek megvannak (kivéve a világképét, mert arról most még
nem beszélhetünk), szükség van olyan *felnőtt* társadalomra, amelyik felismeri a *gye-
rekek* valós szükségleteit, elismeri a gyermekek jogait.”

M E L L É K L E T

Nyilatkozat a gyermekek jogairól

1959. november 20-án a szervezet közgyűlése elfogadta „A gyermekek jogaira vonatkozó nyi-
latkozat”-ot:

1. A Nyilatkozat leszögezi, hogy az okmányban foglalt jogokat *minden gyermeknek* élveznie kell, tekintet nélkül fajra, színre, nemre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy tár-
sadmalmi származásra, vagyonára, születésére vagy egyéb helyzetére.
2. A gyermek *különleges védelmet* élvez és számára olyan körülményeket kell teremteni, hogy fi-
zikailag, szellemileg, erkölcsileg, lelkiileg és társadalmilag fejlődjék, egészséges és szokásos mó-
don a szabadság és méltóság viszonyai között.
3. A gyermek születésétől kezdve jogosult *névre és állampolgárságra*.
4. A gyermek jogosult a társadalombiztosításra; egészséges fejlődése érdekében őt és anyját kü-
lönleges védelemben kell részesíteni. A gyermeknek joga van a megfelelő *táplálkozásra, szóra-
kozásra* és orvosi szolgáltatásokra.
5. A fizikailag, szellemileg vagy társadalmilag *bátrányos helyzetben levő* gyermeket a helyzet által
megkövetelt különleges elbánásban kell részesíteni.
6. A gyermeknek *szeretetre és megértésre* van szüksége, s ahol lehetséges, szülői gondoskodás
alatt kell felnőnie. A kisgyermeket — különleges körülményektől eltekintve — nem szabad
anyjától elszakítani. A társadalom köteles külön gondot fordítani a család nélküli és a meg-
felelő ellátásban szűkölködő gyermekekre. Kívánatos, hogy a nagyobb családok gyermekeik el-
tartásához támogatást kapjanak.
7. A gyermeknek joga van az *oktatásra*, amely — legalábbis elemi iskolai fokon — ingyenes és
kötelező. A gyermeket olyan oktatásban kell részesíteni, amely elősegíti egyéni képességeinek
a kifejlődését és azt, hogy a társadalom hasznos tagja legyen.
8. A gyermeket minden körülmények között *elsőként kell védelemben és segélyben* részesíteni.
9. A gyermeket az elhanyagolás, a kegyetlenség és a kizsákmányolás minden formájával szemben
védeni kell; s a gyermek semmilyen kereskedelemnek nem lehet tárgya. A gyermeket megfelelő
korhatár elérése előtt *nem szabad munkára* alkalmazni és semmiképpen sem lehet egészségére,
oktatására, fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésére káros módon foglalkoztatni.
10. A gyermeket a faji, vallási vagy más *megkülönböztetésekkel szemben védeni kell*. A gyerme-
ket a megértés, a türelem, a népek közötti barátság és a béke szellemében kell nevelni.
(Fenti nyilatkozat megjelent többek között a Köznevelés 1979: 1. számában.)